

Αναστάσιος Κ. Ιορδάνογλου

Η ΑΡΜΕΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ
ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΗΣ

Οι Αρμένιοι στην Κωνσταντινούπολη*, με τις εκκλησίες τους, τα σχολεία, τα νοσοκομεία, τους πολιτιστικούς συλλόγους, αποτελούν σήμερα ως πολίτες της Τουρκικής Δημοκρατίας μια τέλεια οργανωμένη και ζωντανή κοινότητα 40-50 χιλιάδων μελών, που ανήκουν εκκλησιαστικά στην Αρμενική Αποστολική Εκκλησία¹. 20 χιλιάδες περίπου από αυτούς εγκαταστάθηκαν στην Κωνσταντινούπολη προερχόμενοι από τη Μικρά Ασία κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Στα πρώτα έτη μετά την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη πάνω από 100 χιλιάδες Αρμένιοι.

Ο Φόρος Περιουσίας (*Varlık Vergisi*) κυρίως, αλλά και το Pogrom του 1955, το οποίο αν και προκλήθηκε με αφορμή ένα καθαρά ελληνοτουρκικό ζήτημα, το Κυπριακό, είχαν δυσμενέστατες επιπτώσεις και στους Αρμένιους, για να εγκαταλείψουν αρκετοί τις εστίες τους, με προορισμό τον Καναδά, τη Νότια Αμερική, τη Γαλλία και άλλες χώρες². Ένας δεύτερος εκπατρισμός σημειώθηκε κατά τη δεκαετία του '80 εξαιτίας των δραστηριοτήτων της οργάνωσης Asala. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, δεν ασκήθηκαν τότε πιέσεις σε βάρος του αρμενικού πληθυσμού της Πόλης, αλλά αρκετοί Αρμένιοι προτίμησαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους, επειδή ψυχολογικά δεν αισθάνονταν άνετα στις καθημερινές τους συναλλαγές με τους Τούρκους.

Σήμερα, ο ξενιτεμός δεν είναι και τόσο αισθητός. Ορισμένοι νέοι πηγαίνουν για σπουδές στον Καναδά, στις Ηνωμένες Πολιτείες και αλλού, όπου μένουν μόνιμα. Μειώνεται όμως ο αρμενικός πληθυσμός κατ' έτος, αν λά-

* Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο, «Έλληνες και Αρμένιοι στη Ν.Α. Ευρώπη και τη Μ. Ασία κατά τον 19ο και 20ό αιώνα: Ζητήματα Σημβίωσης και Επιβίωσης», 31-10/2-11-1994.

1. Οι Αρμενοκαθολικοί στην Κωνσταντινούπολη ανέρχονται σε 3.500 άτομα. Διατηρούν 12 εκκλησίες στις συνοικίες Galata, Beyoğlu, Pangaltı (3), Kadıköy, Büyükdere, Tarabya, Yeniköy, Ortaköy, Samatya, Büyükdere και σχολεία στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης: ένα δημοτικό στο Bosphor, δύο γυμνάσια και τρία λύκεια, από τα οποία τα δύο στο Samatya και το ένα στο Pangaltı. Παρά το ότι αριθμούν λίγα μέλη, συντηρούν και το γνωστό νοσοκομείο Sütlüce στην περιοχή του Taksim. Όσον αφορά τους Αρμενοπροτεστάντες, ανέρχονται σε 2.000 περίπου άτομα. Έχουν 4 εκκλησίες: μία αγγλικανική, δύο λουθηρανικές και μία προτεσταντική.

2. Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası* (Η τραγωδία του Φόρου Περιουσίας), İstanbul 1951. Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi* (Ο Φόρος Περιουσίας), İstanbul 1990. Ayşe Önal, «Azınlıklar» (Οι μειονότητες), Εφημερίδα *Sabah* 28.7.1990.

βουμε υπόψη τις ληξιαρχικές πράξεις βαπτίσεων, γάμων και θανάτων. Το 1985, χρονολογία που επιλέξαμε τυχαία, αναφέρονται 430 βαπτίσεις και 815 θάνατοι, δηλαδή περισσότεροι θάνατοι κατά 89,5%. Το 1992 είχαμε 515 βαπτίσεις έναντι 801 θανάτων, δηλαδή πάλι περισσότερους θανάτους κατά 55,5%. Οπωσδήποτε, χρειαζόμαστε τα στοιχεία και άλλων ετών για να έχουμε πιο ολοκληρωμένη εικόνα. Όσον αφορά τους γάμους, το 1885 είχαμε 293 γάμους και το 1992 μόλις 239, δηλαδή λιγότερους κατά 18,5%, μείωση που μπορεί να είναι τυχαία, αλλά ίσως και να οφείλεται σε γάμους Αρμενίων με Τούρκους, που τα τελευταία έτη έλαβαν ανησυχητικές διαστάσεις³.

Οι Αρμένιοι στην Κωνσταντινούπολη είναι εγκατεστημένοι κυρίως στις συνοικίες Kumkari, Samatya, Feriköy, Üsküdar κλπ. Η πρώτη τους όμως εγκατάσταση, όπως προκύπτει από ιστορικές πηγές, πραγματοποιήθηκε στο γνωστό παραθαλάσσιο εμπορικό κέντρο Galata πριν από την Άλωση. Πρώτος επίσκοπος αναφέρεται ο Sukias και εκκλησία γύρω στα 1360 στο όνομα του Surp Sarkis⁴.

Εκτός από τους 40-50 χιλιάδες που αναφέρθηκαν πιο πάνω για την Κωνσταντινούπολη, Αρμένιοι υπάρχουν και στο εσωτερικό της Τουρκίας, των οποίων ο αριθμός ανέρχεται σε 3 χιλιάδες περίπου άτομα. Στην πραγματικότητα, ο ακριβής αριθμός τους παραμένει άγνωστος στην έρευνα, γιατί πολλοί από αυτούς είναι κρυπτοχριστιανοί, ενώ άλλοι έχουν χάσει την αρμενική τους συνείδηση. Εκτός από τις 33 εκκλησίες στην Κωνσταντινούπολη, άλλες 8 σώζονται σε πόλεις της Μικράς Ασίας, στην Kayseri (Surp Krikor Lusavoric), στην Diyarbakir (Surp Giragos, Surp Sarkis, Surp Hagop), στην επαρχία Derik της Mardin (Surp Kevork), στην İskenderun της περιφέρειας Hatay (Surp Karasun Manuk), στην επαρχία Kırıkhan της Hatay (Surp Krikor Lusavoric) και στο χωριό Vakıfli —το μοναδικό χωριό στην Τουρκία με αμιγή αρμενικό πληθυσμό—, χωριό που υπάγεται διοικητικά στην επαρχία Samandağ της Hatay, με εκκλησία στη μνήμη της Surp Asdvadzadzin⁵.

Οι Αρμένιοι στην Κωνσταντινούπολη, στη Μικρά Ασία, καθώς επίσης και στο Ηράκλειο της Κρήτης, όπου ζουν 30 περίπου οικογένειες με εκκλησία στο όνομα Ιωάννου του Προδρόμου, υπάγονται εκκλησιαστικά στη δικαιοδοσία του Αρμενικού Πατριαρχείου της σημερινής Τουρκίας, το οποίο ιδρύθηκε το 1461 με πρώτο πατριάρχη τον Honagim και κατέχει την 4η και τελευταία

3. Αρχείο Αρμενικού Πατριαρχείου, Φάκελοι βαπτίσεων, γάμων, θανάτων.

4. Ιωάννης Χασιώτης, «Η Ιστορία της Αρμενίας», στο Αφιέρωμα της *Καθημερινής*, *Η Αρμενία και ο Ελληνισμός*, Κυριακή 5 Φεβρουαρίου 1995, σ. 2-6. Pars Tuglaci, *İstanbul Ermeni Kiliseleri*, İstanbul 1991, σ. 51.

5. *Kilise Takvimi 1993* (Εκκλησιαστικό Ημερολόγιο 1993), Έκδοση Πατριαρχείου Αρμενίων Τουρκίας, σ. 78-84.

θέση ανάμεσα στα αρμενικά Πατριαρχεία.

Το πρώτο διάταγμα για την εκλογή πατριάρχη είναι το Nizamname-i Millet-i Ermeniyan (Διάταγμα του Αρμενικού Έθνους), το οποίο εκδόθηκε στα 1863 επί σουλτάνου Αμπδουλαζίζ και δέχτηκε μόνο ορισμένες τροποποιήσεις το 1961, εξαιτίας της ελάττωσης του αρμενικού πληθυσμού στην Τουρκία. Κρατική παρέμβαση στο διάταγμα αυτό υπήρξε για πρώτη φορά κατά την τελευταία πατριαρχική εκλογή, τους πρώτους μήνες του 1990.

Το νέο διάταγμα, που ετοίμασε το Τουρκικό Υπουργείο Εσωτερικών, επικύρωσε η Βουλή και κοινοποίησε η Νομαρχία Κωνσταντινουπόλεως ήταν αντίθετο προς τις παραδόσεις της αρμενικής Εκκλησίας, γιατί ιδιαίτερα το άρθρο 5 περιλάμβανε απαράδεκτους όρους, όπως: ο υποψήφιος για το πατριαρχικό αξίωμα «να έχει από τον πατέρα την τουρκική υπηκοότητα και να μη την έχει χάσει ποτέ», «να απολαμβάνει την εμπιστοσύνη της τουρκικής κυβέρνησης», «να έχει συμπληρώσει το 40ό έτος της ηλικίας του» κλπ.

Ωστόσο, οι προηγούμενοι πατριάρχες, τόσο ο Karekin Khaçaduryan το 1950 όσο και ο Şinorhk Kalusdyan το 1961 εκλέχτηκαν με το διάταγμα του Αμπδουλαζίζ, το οποίο τελικά αποδεικνυόταν πιο προοδευτικό από το νέο διάταγμα του 1990. Μάλιστα, ο Şinorhk Kalusdyan, ο οποίος πέθανε το Μάρτιο του 1990, είχε ανέλθει στον πατριαρχικό θρόνο παρόλο που του είχε αφαιρεθεί η τουρκική ιθαγένεια.

Για την πατριαρχική εκλογή της 20ής Μαΐου 1990, ως τις τελευταίες μέρες, η Αρμενική Κοινότητα της Τουρκίας είχε να υποδείξει μόνο τρεις υποψήφιους προς τη Νομαρχία Κωνσταντινουπόλεως από τους πέντε που όφειλε, κατά τους κανονισμούς. Τον 65χρονο πατριαρχικό αντιπρόσωπο και ιεροκήρυκα αρχιεπίσκοπο Sahap Sivaciyān, τον 34χρονο επίσκοπο Πριγκηποννήσων και πατριαρχικό αντιπρόσωπο για οικουμενικά θέματα επίσκοπο Mesrob Mutaſfyan —τον οποίο σύμφωνα με πληροφορίες δεν ήθελε η τουρκική κυβέρνηση— και τον 74χρονο Karekin Kazanciyān, ο οποίος ζούσε πάνω από μια εικοσαετία στα Ιεροσόλυμα.

Από τους πιο πάνω υποψήφιους, ο επίσκοπος Mesrob Mutaſfyan δεν πληρούσε τους όρους υποψηφιότητας ούτε με το παλιό διάταγμα που έθετε ως όριο ηλικίας το 35ο έτος, ούτε και με το νέο που δεχόταν το 40ό, γιατί ήθελε μόνο 10 μέρες για να κλείσει τα 34. Ορισμένοι επίσκοποι πάλι, άγνωστο για ποιο λόγο, ζούσαν στο εξωτερικό και από αυτούς ορισμένοι ήταν έκπτωτοι της τουρκικής ιθαγένειας. Βέβαια, το νέο διάταγμα έδινε τη δυνατότητα —και από την άποψη αυτή θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί «δημοκρατικό»— να είναι υποψήφιος για το πατριαρχικό αξίωμα ακόμη κι ένας απλός ιερέας, η ουσία όμως της υπόθεσης είναι ότι η Αρμενική Κοινότητα

των 40-50 χιλιάδων μελών δεν είχε να υποδείξει 5 υποψήφιους.

Τελικά, μετά από τη γραπτή δήλωση της Κοινότητας προς τη Νομαρχία, που διαβεβαίωνε ότι δεν μπορεί να γίνει η εκλογή με τους όρους αυτούς του νέου διατάγματος και ότι το ζήτημα θα έχει δυσμενή αντίκτυπο στο εξωτερικό, το αρμόδιο Υπουργείο δέχθηκε να τροποποιήσει το διάταγμα για τη συγκεκριμένη πατριαρχική εκλογή και όχι και για τις επόμενες εκλογές, και να ανέλθει στον πατριαρχικό θρόνο, όπως είναι γνωστό, ο Karekin Β΄ Kazanjian⁶.

Η πιο πάνω εκλογή έδειξε ότι σήμερα η Κοινότητα δεν διαθέτει τον απαιτούμενο αριθμό επιστημονικά καταρτισμένων κληρικών, όχι μόνο για τις ανάγκες του Πατριαρχείου, αλλά και για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της σύγχρονης εκκλησιαστικής και πνευματικής ζωής. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ίδια η Ιερά Σύνοδος, το ανώτατο αυτό διοικητικό όργανο της Κοινότητας, το οποίο σύμφωνα με τις αρχαιρεσίες της 5ης Σεπτεμβρίου 1990, αν εξαιρέσουμε τον πατριάρχη και τον επίσκοπο Mesrob Mutaflan, αποτελείται από επτά ιερείς διακρινομένους βαθμολογικά σε τρεις κατηγορίες⁷. Αιτία της όλης κατάστασης είναι η τροποποίηση του καθεστώτος λειτουργίας του Λυκείου Surp Hac στο προάστιο Üsküdar το 1967, το οποίο προηγουμένως έδινε τα απαραίτητα στοιχεία σε όσους από τους σπουδαστές ήθελαν να γίνουν ιερείς. Το ιδανικό βέβαια θα ήταν να μπορούσε να αποκτήσει η Κοινότητα τη δική της Ανώτατη Θεολογική Σχολή. Στο Διεθνές Συμπόσιο για την Ανοχή που οργάνωσε η Επιτροπή Τουρκίας της UNESCO, με αφορμή το Έτος Ανοχής του Ο.Η.Ε. στις αρχές Οκτωβρίου 1995, μετά το αίτημα του Μητροπολίτη Δέκρων Κωνσταντίνου, εκπροσώπου του Οικουμενικού Πατριαρχείου, για επαναλειτουργία της Θεολογικής Σχολής Χάλκης, πήρε τον λόγο ο επίσκοπος Mesrob Mutaflan, εκπρόσωπος του Αρμένιου Πατριάρχη, ο οποίος είπε σχετικά τα εξής: «Δεν πρόκειται να υποστηρίξω το αίτημα της ρωμείκης κοινότητας, αλλά εμείς πάψαμε να επιζητούμε την λειτουργία μιας Θεολογικής Σχολής, διότι βαρεθήκαμε ν' αγωνιζόμαστε»⁸.

Στις μέρες μας, εκτός από το Λύκειο Surp Hac, η Κοινότητα διατηρεί στην Κωνσταντινούπολη το Λύκειο Getronagan στη συνοικία Karaköy, το Παρθεναγωγείο Esayan στο Taksim, το Λύκειο Sahakyan Nunyan στο Κο-

6. «Ermeni Kilise Seçimine Devlet Müdahalesi. Resmi Patrik Aramıyor» (Κρατική παρέμβαση στις εκλογές της αρμενικής Εκκλησίας. Ζητείται επίσημος πατριάρχης), *İkibine Doğru* 4. 18 (13 Μαΐου 1990), σ. 31. Για τον επισκοπικό κατάλογο των Αρμενίων Τουρκίας βλ. *Kilise Takvimi* 1993, ό.π., σ. 93-96.

7. *Kilise Takvimi* 1993, ό.π., σ. 73.

8. Εφημερίδα *Ανατολή*, Οκτώβριος 1995.

camustafapaşa, τα Γυμνάσια Bezciyan στο Kumkapı, Dadyan στο Bakırköy, Merametsciyan στο Feriköy, Aramyan Uncuyan στο Kadıköy και επτά Δημοτικά Σχολεία μαζί και Νηπιαγωγεία. Κατά το σχολικό έτος 1992-1993 στα σχολεία αυτά φοίτησαν συνολικά 4.576 μαθητές και μαθήτριες, όσοι περίπου και κατά τα προηγούμενα έτη⁹.

Η κυριότερη δυσκολία που αντιμετωπίζει η Κοινότητα τόσο στη στοιχειώδη όσο και στη μέση εκπαίδευση έγκειται στην εκμάθηση της μητρικής γλώσσας, της αρμενικής. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι ώρες διδασκαλίας των μαθημάτων στην αρμενική είναι πάρα πολύ λίγες. Πέραν αυτού, παλαιότερα, οι Τούρκοι υποδιευθυντές δεν δέχονταν ευνοϊκά, δεν επέτρεπαν να ομιλείται η αρμενική γλώσσα στα αρμενικά σχολεία την ώρα των διαλειμμάτων. Το μέτρο όμως αυτό καταργήθηκε εδώ και 5-6 χρόνια. Επίσης, στις αρχές του 1994 το Τουρκικό Υπουργείο Παιδείας κοινοποίησε προς τις διευθύνσεις των σχολών ότι κανένα μάθημα δεν θα διδάσκεται στην αρμενική γλώσσα εκτός από το μάθημα της Αρμενικής Γλώσσας και Φιλολογίας και το μάθημα των Θρησκευτικών. Η αντίδραση και διαμαρτυρία της Κοινότητας υπήρξε άμεση και είχε ως αποτέλεσμα να παραμείνει ανεκτέλεστη η σχετική διαταγή.

Υπάρχει όμως και μια ενδογενής αιτία που καθιστά δυσκολότατη τη διδασκαλία της αρμενικής γλώσσας στα σχολεία. Όπως αναφέρθηκε και στην αρχή του κειμένου, το ήμισυ του αρμενικού πληθυσμού της Κωνσταντινούπολης, δηλαδή γύρω στους 20.000, προέρχονται από το εσωτερικό της Τουρκίας και είναι τουρκόφωνοι. Επιπλέον, ορισμένοι δάσκαλοι και μαθητές, αλλά και γονείς δείχνουν απροθυμία στην εκμάθηση της αρμενικής γλώσσας, και ούτε διαμαρτύρονται για το ολιγόωρο των μαθημάτων στη μητρική τους γλώσσα. Απεναντίας, θέλουν τα τουρκικά, γιατί τα χρειάζονται περισσότερο στις εισαγωγικές εξετάσεις του Πανεπιστημίου. Συνέπεια όλων αυτών είναι να σπανίζει ο καλός εκπαιδευτικός της αρμενικής γλώσσας, αφού δεν υπάρχει δυνατότητα σπουδών στην Αρμενία, ούτε και μπορούν να έλθουν καθηγητές από εκεί, εξαιτίας των σχέσεων ανάμεσα στην Αρμενία και την Τουρκία.

9. *Kilise Takvimi 1993*, ό.π., σ. 89-91.

Έτος	Νηπιαγωγείο	Δημοτικό	Γυμνάσιο	Λύκειο	Άθροισμα
1993	501	2.348	1.041	686	4.576
1992	508	2.614	824	594	4.540
1991	552	2.798	883	465	4.698
1990	543	2.652	903	435	4.533
1989	873	2.293	873	385	4.424
1988	628	2.664	797	367	4.456
1987	552	2.633	694	409	4.288

Ασφαλώς, ένα από τα ιδρύματα που αποτελεί τιμή και καύχημα για την Κοινότητα είναι το Νοσοκομείο *Surp Pirgis*, που ιδρύθηκε από τον Kazaz Amira Bezciyan το 1834, στην περιοχή που σήμερα ονομάζεται *Kazlıçesme*. Διευθύνεται από 11μελές Διοικητικό Συμβούλιο και διατηρεί ανώτερο και κατώτερο προσωπικό 200-225 ατόμων. Είναι 550 κλινών, περιλαμβανομένου και του Γηροκομείου και του Ψυχιατρείου. Το *Surp Pirgis*, εφοδιασμένο με τα πιο σύγχρονα μηχανήματα, ακόμη και με αξονικό τομογράφο που απέκτησε πολύ πιο πριν από τα άλλα νοσοκομεία, συνεχίζει επάξια σε 24ωρη βάση μια παράδοση υπηρεσίας προς τον άνθρωπο πάνω από 150 χρόνια¹⁰.

Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε εδώ ότι η Κοινότητα αντιμετωπίζει τεράστια προβλήματα με τη Διεύθυνση Βακουφίων, πρώτον γιατί κατά τους νόμους δεν μπορεί κάποιος να διορίσει το σπίτι του στην Κοινότητα και δεύτερο γιατί η Διεύθυνση Βακουφίων ισχυρίζεται ότι ανήκουν στην ίδια τα ακίνητα αξίας δισεκατομμυρίων τουρκικών λιρών, τα οποία δωρήθηκαν από Αρμένιους ευεργέτες στην Κοινότητα μετά το 1936. Τα προβλήματα αυτά προσπαθεί επίμονα να επιλύσει ο πατριάρχης των Αρμενίων της Τουρκίας, όσες φορές επισκέπτεται την Άγκυρα, γιατί στην ουσία η ύπαρξή τους εμποδίζει την περαιτέρω αύξηση της ακίνητης κοινοτικής περιουσίας και κατ' επέκταση την κοινωνική και πνευματική ανάπτυξη της ίδιας της Κοινότητας. Παρά τα τόσα προβλήματα όμως, η Κοινότητα έχει τις δυνατότητες να διαγράψει ένα λαμπρότερο μέλλον, για το οποίο και αγωνίζεται με όλες της τις δυνάμεις.

Σε θέματα εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, όπως για παράδειγμα το ζήτημα του *Karabağ*, η Κοινότητα μπορεί να μη συμμερίζεται την πολιτική της Τουρκίας, αλλά δεν αντιτίθεται προς αυτήν. Τα μέλη της Κοινότητας ως πολίτες της Τουρκικής Δημοκρατίας προσπαθούν να κατανοήσουν την πολιτική της Άγκυρας, παρακολουθώντας από κοντά τα γεγονότα χάρη στον έγκυρο τύπο της, τη *Jamnak* που πρωτοκυκλοφόρησε το 1908 και τη *Marmara* το 1940¹¹.

10. *Surp Pirgis Ermeni Hastanesi*. 154. yıl, 1832-1986 (Αρμενικό Νοσοκομείο Σουρπ Πιργκίτς. 154ο έτος, 1832-1986). Η Κοινότητα συντηρεί και δύο ορφανοτροφεία, το *Kalfayan* στο *Usküdar* και το *Karagözyan* στο *Şişli*.

11. Εκτός από τις αναφερόμενες εφημερίδες, εκδίδονται και τα περιοδικά: *Sogagat Dergisi* (Περιοδικό Σιδηρόδρομος), *Kulis Sanat Dergisi* (Περιοδικό Τέχνης Παρσακηνίο), *Surp Pirgis Hastane Dergisi* (Περιοδικό του Νοσοκομείου Σουρπ Πιργκίτς), *Nor San Sanat Dergisi* (Ανανεωμένο Περιοδικό Τέχνης), *Jbid Çocuk Dergisi* (Παιδικό Περιοδικό Χαμόγελο).

1. Το κτήριο όπου στεγάζεται το Αρμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως στο Yedikule.

2. Η είσοδος του Νοσοκομείου Surp Pırgiz στο Yedikule.

3. Στιγμιότυπο από βάπτιση στην Εκκλησία Surpharutyun στο Πέραν
(φωτ. της Α. Όnal, «Aziniklar», ό.π.).